

על חינוך לקריאה

מאת אורי בלום

א

במאמר דלהלן ידובר על אפשרויות של חינוך לקריאה ולחיבת הספר של הילד, קריאה מרצון וללא אמצעי כפייה, כהטלת חובת קריאה של קבע, כתיבת תקצירים מתוכן המסופר וכיו"ב סממני אילוצים לקורא קריאת הילד בספר היא כרגיל מקרא-עונג ואילו כפייה עלולה להשיג היפוכו של דבר, להשניא את הקריאה ואת הספר.

המתווך הטוב בין הילד והספר הוא ברוב המקרים המורה (לעתים ההורים). הוא-הוא שמשוגל לשלב את הדי-הספר המתאים בעבודתו החינוכית והלימודית מתוך כוונה ותכנון ועל אף זאת ללא דרישה כפייתית. המחנך יודע להתאים את הספר לנטייתם הטבעית של חניכיו לקרוא, שהרי בעצם כל ילד רגיל, העולה בדרגות האופניות של התקדמות בקריאה — שליטה בטכניקת הקריאה, מיומנות, הבנת משמעות הנקרא וכיו"ב — יכול להיות גם בעל מוטיבציה ומוכנות לקרוא, ובהמשך אף ברכושר למתן ביטוי עצמי כלשהו בתהליך ההאצלה מתוכן הנקרא.

בכל שטחי החינוך הננו מבקשים להגיע להישגים רציניים, ולשם כך הננו שואפים לפגישה נאותה של שני אספקטים: האספקט הפסיכולוגי (דרגת התפתחותו הנפשית של הילד) והאספקט הענייני (הבחינה התפקודית). ולעניין החינוך לקריאה — אם אמנם קיימים קשרים חזקים בין הילד הצריך לקרוא ובין חומר הקריאה הנכון לגילו, להתעניינותו ולצרכי התפתחותו, אם אמנם ישנה פגישה מתאימה כזאת, אזי קיימת ערובה רצינית להצלחת המאמץ החינוכי.

שתי בחינות אלה — הבחינה הפסיכולוגית והבחינה הספרותית — מעלות את את השאלה הפדגוגית הפשוטה: לשם-מה בעצם עלינו לחנך את הילד בתקופה טכנולוגית כתקופתנו-ראו לאהבת הקריאה? מה זה יוסיף ויתן לו עכשו? האין הוא זקוק עתה לסוגי-בילוי יותר מועילים בזמנו התפשי? קיים עולם ומלואו של חמרי-משחק ועבודה טכניים מתוחכמים, מותאמים לגילי הילדים השונים, המהווים גם

איזה בסיס מקצועי לעתיד-לבוא. כלום יש טעם להשפיע על הילד, כי ירצה "סתם" לקרוא?

התשובה על שאלה זו היא די פשוטה. גם בתקופתנו הטכנולוגית הכבירה דרוש חינוך לקריאה, הן למען היחיד והן לצרכי החברה הדינמית ולרמתה התרבותית. מטרת החינוך לאהבת הספר לא נשתנתה גם עכשו. תכליתה הנכספת ורבת-הפנים ידועה לכאורה לרוב המחנכים; אף-על-פי-כן מן הנכון לחזור ולפרט פרטי מטרה חינוכית זאת, גם אם הדבר ייראה כאמירה באנאלית.

הקריאה מעשירה את עולמו של הילד הקורא; היא משפיעה טובת-הנאה לטווח קצר ומקדמת את התפתחותו הרוחנית של הצעיר לטווח רחוק; היא משמשת בסיס לטיפול לשוני טוב ומפתחת את טעמו הספרותי והאסתטי. עולם הספר מקרין על הצעיר הקרנה מוסרית ומעצבת את דמותו החברתית. חינוך לקריאה כולל כמובן את שמחת אהבת הספר לשמה.

מטרת החינוך לקריאה היא אפוא הרבה מעבר להתקדמות בטכניקה של קריאה ולהישגים שימושיים. כלולה בה השאיפה להגיע לדרגה של פיתוח יחסים פנימיים בין הצעיר הקורא ובין הספר, יחסים שמשתנים רק עם שינויים שחלים בחיי הנפש של הקורא.

ב

בחיבור לועזי אחד קראתי מימרה שיש בה מעין גלגל חוזר בלתי פוסק: ילדים רבים אינם קוראים ספר משום חוסר ידיעה מספקת בקריאה, ולא מעטים מהילדים אינם שולטים בקריאה, כי אין הם קוראים ספר.

גם הנסיון היומי-יומי מוכיח, כי תלמידים רבים העוברים לחטיבת-הביניים מביאים עמם מעט מוכנות ושמחת קריאה. ואם נשאל מורים העובדים בכיתות אלה, לסיבת הדבר נקבל תשובות שונות (חוסר תרבות קריאה בבית, הטלביזיה שגוזלת את זמנו הפנוי של הילד, חוסר תשומת לב של מורים בכיתות-היסוד וכיו"ב). תשובות שונות אלה אינן נאמרות רק מחמת ההבדל שבין בית הספר בעיירת-הפיתוח לבין זה בשכונה מבוססת מבחינה כלכלית בעיר הגדולה; הן נעוצות ככל הנראה בראש ובראשונה ב**שוני הגישה של מחנכים לענייני הקריאה החפשית של התלמיד**. קיימים הבדלים רציניים ברצון ובהתמסרות של מורים לשלב בעבודת הכיתה את נטייתו של הילד הרגיל לקרוא; אחדים משלבים שילוב מירבי ככל האפשר את דבר ספר-הקריאה ואילו אחרים אינם נותנים דעתם על כך כלל וכלל.

---

1. בהתעסקותה של העיתונות היומית בכעיות אי-הכנת הנקרא בולטים לא מעט שטחיות וחוסר הכנת העיקר.

מחנך הכיתה הוא אפוא גורם קובע חשוב המשפיע על הילד שלוקח ברצון ספר ליד וכן על זה שאינו חפץ לקרוא. ואל נא יהא הדבר קל בעינינו — אין זה תפקיד פשוט להגיש לילד ולצעיר את הספר המתאים ובזמן הנכון. אין כאן המקום לציין את רוב דרכי החינוך לקריאה; נדגיש אך את חשיבות **נסיון המורים** בתחום חינוכי זה, בהיעדר מחקר רציני מקורי (ואמנם לא מעט נחקרו בארצות-חוץ בעיות פסיכולוגיות ופדגוגיות אלה).

נביא להלן כמה מפרטי העבודה המעשית ונציין בהבלטה את **חשיבותה של הקריאה הדמומה העצמית בכיתה**. קריאה שקטה מאורגנת זאת, החל בכיתות הראשונות, ברכה רבה בה לאיך-ערוך, גם לילד שאין ליבו נוטה לקריאה. שעת הקריאה הדמומה המאורגנת בכיתה מהווה גורם מעורר ומדבק לקרוא, אם אמנם נוקט המורה אמצעים מחנכים נאותים: ברי שמדובר במורה אוהב ספר, בקי בספרות-ילדים וחפץ בחינוך הילד לקריאה.

רוב בני האדם קוראים קריאה דמומה, היא השכיחה בחיים, ומחקרים פסיכו-לוגיים הצביעו על תועלתה והישגיה בתרבות של קריאת ספר. קריאה זו עלינו לטפח בכיתה.

הזכרנו אפשרויות ההשפעה של מחנך הכיתה על ילדים שאינם רוצים לקרוא באמצעות שעת הקריאה הדמומה. והנה מקרא-עונג זה מחייב כלים והחשוב ביניהם היא **ספריה כיתתית** עשירה ברוב כיתות בית הספר. באין ספריית כיתה ראויה לשמה יקשה על המורה לארגן את שעת הקריאה הדמומה וכמובן את השאלת ספר קריאה לילד הביתה. הספריה הכללית בבית הספר אינה מהווה גורם חשוב בחינוך לקריאה. הנסיון הוכיח, כי תועלתה מרובה בעיקר לתלמיד שהינו ממילא אוהב ספרים.

מחנכים בעלי נסיון מוצאים דרכים נאותות לעשות את הספר למכשיר מחנך, ולגרום לאהבתו. קריאתו היא בכיתה, קריאת תלמידים מתאימה באזני חבריהם, גילוי פרק ראשון בספר מרתק ומעורר סקרנות, שיחה על סיפור, יחס המחנך לספריה המקומית או לבית-ספריות — באמצעים אלה ובנוספים עזר-לא-מעט בתחום חינוך זה.

האמנם מתחרים מכשירי התקשורת ובמיוחד הטלוויזיה בספר? פה ושם מתלוננים על הזנחת הלימודים מחמת עובדת שידוריהם ובאיזה מקום השמיעו קול נהי על

2. קראתי על מנהג יפה בכתי ספר אחדים באנגליה. הונהג בהם שעה שבועית לקריאה דמומה, המקיפה את כל הנמצאים בשעה זו בבית הספר, למן התלמידים, המורים והמנהל ועד לשרת ולמזכירה.

3. פסיקה זאת אינה מקובלת עלי, נסיוני והסקרים שבידי סותרים את דבריו של בעל הרשימה. מי שמחייב ספריה כיתתית — אינו יכול לקיימה כהלכה ללא ספריה בית-ספרית. העורך.

גסיסת תרבות הקריאה. טרם נחקרה בישראל מהות השינויים שחלו עת שליטת הטלוויזיה בבתים רבים. ובאמת מצב הדברים אינו שפיר באלה, כי שעות הרבה מבלי ילדים בצפייה במרקע, ובדרך הטבע אין זמן זה מוקדש לקריאה, למשחק וכו'.

ייאמר ברורות: זכותו של הילד ליהנות הנאה נפשית וחושית בצפייה בסרט מהנה משודר, אך מכאן ולהשתעבדות למרקע רב המרחק. ובאמת בלא מעט משפחות קיימת בעיה זו וההורים מגיבים באורח שונה על התופעה. יש וסוגרים את המכשיר ברוגז, אחרים מוותרים מתוך יאוש ואילו הורים מסויימים דוחפים כביכול את הילד לצפייה מרובה למען יזכו ב"מנוחת־נפש".

צפייה בטלוויזיה מהווה תחרות לספר? כתשובה על שאלה זאת ננסה לבדוק בראש ובראשונה את **העשייה החינוכית המקיפה**; לבקש להכיר את מצבו הנפשי הכללי של הצעיר, את עמדתו בחיים ותגובתו על המתרחש בחברתו. באלה גורמים משפיעים חשובים, הנותנים ביטויים גם בתחום היריבות: קריאה־צפייה בטלוויזיה. המעשה החינוכי המקיף מאציל גם כאן על יישור ההדורים. ריבוי הצפייה הפחית את התפיסה הנכונה במשמעות החיים ויש בו כדי לטשטש את היכר המציאות. ואילו תפקיד החינוך הוא לסייע לצעיר למצוא דרך־חיים ערכית והווייה משמער־תית. שאיפתו של כל מחנך תהיה אפוא לגלות במציאות שלנו כיוונים של **השלמה** (ולא של יריבות), השלמה הדדית בין שידורי המדיום היוזאלי ואפשרויותיו ובין חוויות הקורא בספר.

אין על כן הרבה סיבה הגיונית בהשוואת־סתם בעלמא בין הטלוויזיה לספר. סוף־סוף מכלול הבעיות אינו בעצם קיומם של מכשירים אלקטרוניים אלה, כי אם באופי השימוש בהם. תקופתנו יותר גורמים מעוררים, המשמשים פיתוי להתעסקות אינטלקטואלית כלשהי, והטלוויזיה יכולה לשמש מכשיר־שידול לאהבת הספר, דווקא בתקופתנו המתוחכמת.

קצר המצע מהשתרע. בהזדמנות אחרת נשוחח על עניינים נוספים בתחום החינוך לקריאה, כגון: הכשרה רצינית של המתלמד בבית המדרש למו"ג לתפקיד מחנך מהימן לקריאה ולאהבת הספר, השפעת המשפחה, על השוני בחוויית הספר, גם אצל הצעיר וגם אצל המבוגר ועוד.

בראשית דברינו הזכרנו את שתי הבחינות, הקובעות את שיעור ההישג החינוכי: הבחינה הפסיכולוגית (התפתחות נפשית של הילד) והבחינה התפקודית (משמער־תית־ספרותית). אם נצליח לבנות בעת שבתו של הילד בביה"ס בסיס מורכב משני אֶסֶפֶקְטִים אלה, אזי נצליח לפתוח את לב האדם הצעיר לאהוב את הספר ולחוות את חוויית הקריאה.

ביבליוגרפיה: פרקי הוראה לכיתות היסוד — לימודי הלשון והספרות. הוצאת "אורים", תשי"ז. עיין במאמרים הדנים בבעיות הקריאה העצמית של הילד, בקובץ זה.

Richard Bamberger : Jugendliteratur und buchpädagogik, wien, 1971.